

OBRAZOVANJE U KLASIČNIM KULTURAMA (2)

STARI RIMLJANI*

UVODNA NAPOMENA

Pod obrazovanjem se podrazumijeva prenošenje vrijednosti i akumuliranog znanja društva. U tom smislu ono je istovjetno sa sociološkim pojmom socijalizacije ili akulturacije. Djeca - bilo da su začeta u plemenima Nove Gvineje, renesansnoj Firenci ili u srednjoj klasi Manhattana - rađaju se bez kulture. Svrha obrazovanja jest da im bude vodič u kulturu, da oblikuje njihovo ponašanje ka odrasloj dobi, da ih usmjerava prema njihovoj vjerovatnoj ulozi u društvu. U najprimitivnijim kulturama ima vrlo malo formalnog obrazovanja, malo onog što će se zvati škola, razred ili učitelj; umjesto toga, najčešće, cijelo okruženje i sve djelatnosti se promatraju kao škola ili razredi, i mnogi, odnosno svi odrasli, djeluju kao učitelji. Međutim kako društvo biva složenije, kvantitet znanja koji prelazi sa jedne generacije na drugu je veći nego što ga jedan čovjek može imati; stoga se moralo razviti selektivno i efikasno sredstvo prenošenja kulture. Ishod je formalno obrazovanje - škole i stručnjaci zvani učitelji.

Što se društvo više usložnjavalo, a škole više institucionalizirale, obrazovno iskustvo se manje odnosilo na svakodnevni život, još manje na pokazivanje i učenje u kontekstu svakidašnjeg svijeta, i sve više se odvajalo od prakse, bivalo sve više stvar ulijevanja, pričanja i učenja stvari izvan konteksta. Koncentriranje učenja u jednu

formalnu atmosferu omogućava da djeca uče daleko više o svojoj kulturi nego što bi to mogla samo promatranjem i imitacijom. Što je društvo, postepeno, posvećivalo više važnosti obrazovanju, ono je, istodobno, pokušavalo da formuliira krajnje ciljeve, sadržaje, organizaciju i strategiju obrazovanja. Literatura je postala krcata savjetima o odgoju mlade generacije. Ukratko, razvijala se filozofija i teorija obrazovanja.

U nekoliko nastavaka pratit ćemo evoluciju formalnog podučavanja znanjima i vještinama, u raznim djelovima svijeta, sa različitim filozofijama koje su ga inspirirale, a koje je rezultiralo različitim sistemima.

STARI RIMLJANI

Rano rimsko obrazovanje

Kvalitet latinskog obrazovanja prije 6. stoljeća p.n.e. se može samo naslutiti. Rimom i rimskom civilizacijom tada je vladala seoska aristokracija zemljišnih veleposjednika, izravno uključena u eksploataciju zemlje, čak i nakon ustanovljenja republike. Njihov je duh bio daleko od Grčke i homerovskog viteštva; staro rimsko obrazovanje je, umjesto toga, bilo obrazovanje koje je odgovaralo seoskom, tradicionalnom narodu - ulijevajući mladima neupitan respekt za običaje predaka; mos maiorum.

*Ovo je prijevod teksta koji je preuzet iz *The New Encyclopedia Britannica*, 15. izdanje, 1997., svezak 18.

Obrazovanje je imalo praktični aspekt, uključujući obuku u vođenju farme, koja se odnosila na to kako nadgledati rad robova i kako savjetovati poljoprivrednike ili upravitelje; imalo je pravni aspekt; suprotno atenskom pravu, koje je počivalo više na običajnom pravu nego na zakonima, rimska pravda je mnogo formalnija i više tehnička, te zahtijeva više proučavanja od strane građana. Obrazovanje je, također, imalo moralni aspekt, sa ciljem da se utuvljuju ruralne vrijednosti, poštovanje dobrog vođenja očevine te osjećanje ozbiljnosti i umjerenosti. Međutim rimsko obrazovanje nije ostalo strogo utilitarno; ono se proširilo na urbani Rim, gdje se razvio isti ideal zajedničke odanosti javnom dobru, koje je postojalo u Grčkoj - s tom razlikom što ta odanost u Rimu nikada nije dovođena u pitanje. Interes države je bio najviši zakon. Ideal, postavljen mladima, nije bio heroj homerskog manira, već veliki historijski čovjek, koji u teškim situacijama svojom hrabrošću i mudrošću spašava otadžbinu u opasnosti. Kao narod malih farmera Rimljani su također bili i narod vojnika. Tjelesno obrazovanje je bilo orijentirano ne prema samoostvarenju ili takmičarskim sportovima, već ka vojnoj spremnosti: obuka u oružju, jačanje tijela, plivanje u hladnim i brzim strujama, konjaništvo, uključujući takve izvedbe kao što su akrobatske i konjičke parade pod oružjem.

Za razliku od Grka, Rimljani su smatrali porodicu prirodnim miljeom u kome dijete treba odrastati i odgajati se. Uloga majke kao odgajatelja se proširivala i poslije ranih godina, i ona je često imala utjecaj tokom cijelog života. Ako je dječaku, nasuprot djevojčici, sa sedam godina i bilo dopušteno da se udalji od majčinog isključivog upućivanja, on bi onda dolazio pod očev nadzor; otac-Rimljanin bi blisko nadzirao razvoj i studije svoga sina, dajući mu instrukcije u atmosferi ozbiljnosti i moralne nužde, kroz uputstva, i čak više primjerom. Mladi rimski plemić je pratio svoga oca kao neka vrsta mladog paža, u svim njegovim javnim pojavljivanjima, čak i u Senatu.

Porodično obrazovanje se završavalo sa 16 godina, kada je adolescentu dopušteno da nosi odjeću odraslih, čistu bijelu vunenu togu virilis. On je posvećivao jednu godinu "šegrtovanju" u javnom životu, ne više uz oca, već bi bio predat

na brigu nekom starijem porodičnom prijatelju, čovjeku od politike, u godinama i sa počastima. Onda je dolazilo služenje u vojsci, prvo bi služio kao obični vojnik (bilo je dobro za budućeg vođu da se prvo nauči poslušnosti), uključujući prvu priliku da se istakne hrabrošću u bici, ali ubrzo poslije toga kao oficir kod nekog istaknutog komandanta. Civilno i vojno obrazovanje mladog Rimljanina se dovršavalo kod kakvog visokog zvaničnika, prema kojemu se odnosio sa poštovanjem i divljenjem, ne prestajući, međutim, da gravitira prema svojoj porodici. Mladi se Rimljanin nije podizao samo da poštuje narodnu tradiciju utjelovljenu u primjeru slavnog čovjeka prošlosti, već, također, vrlo određeno, da poštuje posebne tradicije svoje vlastite porodice, koja je također imala svoje velike ljude, i koja je ljubomorno prenosila stereotipove, posebne stavove prema životu. Ako se drevno grčko obrazovanje može definirati kao imitacija homerskog heroja, obrazovanje starog Rima ima formu imitacije vlastitog pretka.

Rimsko usvajanje helenističkog obrazovanja

Nešto od ovih izvornih karakteristika će uvijek preživjeti u rimskom konzervativnom društvu; ali se latinska civilizacija nije dugo razvijala autonomno.

Ona je asimilirala, sa upečatljivom snagom za adaptaciju, strukture i tehnike mnogo razvijenije grčke civilizacije. Sami su Rimljani bili potpuno svjesni ovoga, kako se i vidi iz čuvenih Horacijevih riječi: "Zarobljena Grčka zarobila je svog nekulturnog osvajača i unijela umjetnost u rustični Latium." ("Graecia capta ferum victorem cepit et artis intulit agresti Latio." (Epistole, II, i, 156.)

Grčki se utjecaj vrlo rano osjetio u rimskom obrazovanju i sve više jačao nakon duge serije pobjeda koje su dovele do pripojenja Makedonije (168. p.n.e), grčkih područja (146.p.n.e), kraljevstva Pergama (133.p.n.e), i napokon cijelog heleniziranog Orijenta. Rimljani su brzo procijenili prednosti koje mogu izvući iz ove zrelije civilizacije, bogatije nego njihova vlastita nacionalna kultura. Praktični Rimljani su shvatili prednosti koje će se izvući iz znanja Grka, jednog

međunarodnog jezika koji poznaju mnogi njihovi neprijatelji, a koji će uskoro postati njihovi orijentalni podanici, i pojмили važnost podučavanja oratorskog umijeća, koje su Grci bili tako visoko razvili. Rim je u drugom stoljeću dodijelio govoru, posebno u političkom i pravnom životu, takvu veliku važnost, kakvu je imao u Ateni u 5. stoljeću p.n.e. Rimski su aristokrati brzo shvatili kakvo oružje za državnika može biti retorika.

Rim je dvostruko usvojio grčko obrazovanje: na jednoj strani, Rimljanin se smatrao istinski kultiviranim samo ako je imao isto obrazovanje, na grčkom, kakvo je dobijao domaći Grk; na drugoj strani, razvijao se paralelni sistem obuke, koji je prevodio na latinski institucije, programe i metode grčkog obrazovanja. Prirodno, samo djeca vladajuće klase su imala privilegiju da dobiju potpuno i dvojezično obrazovanje. Od najranijih godina, dijete, dječak ili djevojčica, povjeravano je grčkom sluzi ili robu, i tako je učilo da govori grčki fluentno, čak i prije nego je moglo da dostatno govori latinski; dijete je, također, učilo da čita i piše oba jezika, i to prvo grčki. (Uz ovo privatno tutorstvo, ubrzo se razvilo, od 3. stoljeća p.n.e., grčko javno obrazovanje, u školama namijenjenim društveno široj klijenteli, ali rezultati ovog školovanja su manje zadovoljavali od direktne metode koju su uživala djeca aristokrata.) U normalnom toku školovanja, mladog bi Rimljanina onda podučavao učitelj grčke književnosti (gramatikos), a onda grčki retoričar. Oni koji su željeli potpuniju obuku, nisu se zadovoljavali brojnim i često visokokvalificiranim Grcima, koji su se mogli naći u samom Rimu, već su odlazili u Grčku da sudjeluju u višem obrazovanju samih Grka. Od 119. ili 118. p.n.e. pa nadalje, Rimljani su osiguravali pohađanje Efebskog koledža u Ateni, a u 1. stoljeću p.n.e., takvi mladi Latini, kao što su Ciceron, pohađali su škole najboljih filozofa u Ateni i na Rodosu.

Rimske modifikacije

Usvajanje grčkog obrazovanja, međutim, nije prolazilo bez stanovitog prilagođavanja latinskom temperamentu: Rimljani su pokazali vidljivu rezervu prema grčkom atletizmu, koji je šokirao i njihov moral i njihovo osjećanje

duboke životne ozbiljnosti. Mada su gimnastičke vježbe ušle u njihov svakodnevni život, one su bile kategorija zdravlja, a ne sporta; u rimskoj arhitekturi palaestra ili gimnazium bili su samo dodatak javnim kupatilima, koja su bila pretjerivanje njihovih grčkih modela. Postojala je ista rezerva, na temelju moralne ozbiljnosti, prema muzici i plesu, umjetnostima koje su odgovarale profesionalnim izvođačima, ali ne slobodno rođenom mladom čovjeku, a barem ne mladom aristokrati. Muzička umjetnost se doista integrirala u latinsku kulturu kao element raskošnog života i otmjenosti, ali prije kao prizor nego kao amatersko učestvovanje; stoga one nestaju iz obrazovnih programa. Moramo se sjetiti, međutim, da su atletika i muzika, ostaci arhaiskog obrazovanja, i u samoj Grčkoj već zašle u proces opadanja.

Obrazovanje na stranom jeziku je bilo paralelno sa tokom studija, po tačnom obrascu iz grčkih škola, ali prenesenom na latinski jezik. Privatno obrazovanje se odvijalo unutar porodice, ali društveni pritisak je uzrokovao stupnjeviti razvoj javnog obrazovanja, kao i u Grčkoj, na tri nivoa - osnovno, srednje i više; oni se javljaju u različita vremena i u različitom historijskom kontekstu.

Obrazovanje mladih

Teško je datirati pojavu prve osnovne škole, ali upotreba pisma od 7. stoljeća p.n.e. podrazumijeva rano postojanje neke vrste odgovarajuće osnovne obuke. Rimljani su preuzeli svoj alfabet od Etruščana, koji su svoj preuzeli od Grka, a ovi svoj od Feničana. Rani Rimljani su, sasvim prirodno, kopirali pedagogiju grčkog svijeta: isto nepoznavanje psihologije, ista stroga i brutalna disciplina, isti analitički metod kojega karakterizira sporo napredovanje - alfabet (naprijed, nazad, sa oba kraja prema sredini), popis slogova, izolirane riječi, kratke rečenice (moralna maksima od jednoga retka), napokon povezan tekst - iste metode pisanja, i isto brojanje, više nego računanje.

Tek se između 3. i kraja 1. stoljeća p.n.e., latinsko srednje obrazovanje razvilo, sa grammaticus Latinusom, koji je odgovarao grčkom

gramatikosu. Kako je osnovni cilj ovog obrazovanja bilo tumačenje poezije, njegov je napredak bio spriječen sporošću kojom se razvijala latinska literatura. Prvi poznati od ovih učitelja, Livius Andronicus, uzeo je za svoj predmet vlastiti prijevod Odiseje; dvije generacije kasnije, Enius je tumačio svoje vlastito poetsko djelo. Tek je sa velikim pjesnicima Augustovog doba mogla latinska literatura dati klasike koji su po obrazovnoj vrijednosti mogli biti takmaci Homeru; oni su usvajani kao osnovni tekstovi obrazovne vrijednosti, skoro neposredno po pojavljivanju. Od tada, i sve do kraja antike, program nije pretrpio dalje promjene, gdje su osnovni autori bili, prije svih Vergilije, komični autor Terencij, historičar Salust i neosporni majstor proze Ciceron. Svoje metode latinski gramatičari su kopirali direktno od svojih grčkih kolega; suština je bila objašnjavanje klasičnih autora, upotpunjeno teoretskom studijom dobrog jezika, uz korišćenje udžbenika gramatike i praktičnih vježbi kompozicije, stupnjavana prema detaljno određenom napredovanju i ostajući uvijek nekako elementarna. Teoretski, nastavni plan je ostao onaj od sedam slobodnih umjetnosti, ali, kao i u Grčkoj, on je praktično zanemarivao proučavanje nauka u korist književnosti.

Tek je u prvom stoljeću p.n.e. otpočela nastava retorike na latinskom: prvi zabilježeni latinski retoričar, Plocije Gal, javlja se 93. g. p.n.e., u političkom kontekstu, to jest u demokratskoj inicijativi koja se protivila aristokratskom obrazovanju na grčkom, i, kao takva, ubrzo je zabranjena od strane konzervativne stranke na vlasti. Ovo obrazovanje nije oživjelo i postalo uobičajena praksa sve do kraja stoljeća i pojave Ciceronovih djela; prvo, Ciceronove govori nudi mladim Latinima ekvivalent za Demostenove, i drugo, Ciceronove teoretske rasprave pružaju tehnički vokabular koji čini suvišnom potrebu za grčkim priručnicima. Ali ova obuka uvijek ostaje bliska svome grčkom porijeklu: terminologija koju koristi najveći rimski odgajatelj Kvintilijan (c. 34.n.e - c. 100.) je više zasićena helenizmom, a mnogo manje latinizirana nego ona koju predlaže Ciceron. U Rimu, također, retorika postaje forma višeg obrazovanja koja uživa najveći ugled; kao u Grčkoj, ova je popularnost nadživjela ukidanje političkog govorništva. Više

nego u Grčkoj, pravno govorništvo je nastavilo da cvjeta (Kvintilijan je posebno imao na umu obuku budućih advokata), ali, kao i u helenskom miljeu, latinska kultura je dominantno estetska: od početaka Carstva javna predavanja su najmoderniji književni žanr, i nastava retorike se, vrlo prirodno, orijentirala prema umjetnosti predavača kao krunskom dostignuću.

Više obrazovanje

Zato što je oratorska umjetnost neosporno bila najpopularniji predmet višeg obrazovanja, Rimljani nisu osjećali istu nužnost da latiniziraju druge suparničke grane znanja, koje su interesirale samo mali broj stručnjaka neuobičajenih poziva. Ciceronovo filozofsko djelo je imalo iste ambicije kao i njegovo oratorsko djelo te je svojim postojanjem dokazivalo da je moguće filozofirati i na latinskom, ali njegova filozofija nije našla sljedbenike, kao što ih je našla retorika. Nikada nije bilo latinske škole za filozofiju. Naravno, Rimu nije nedostajalo filozofa, ali su mnogi koristili grčki kao sredstvo izražavanja (čak i imperator Marko Aurelije); oni koji su, kao Ciceron, pisali na latinskom - Seneka, naprimjer - svoje filozofske studije su imali na grčkom. Isto je i sa naukom, posebno medicinskom; dugo vremena nije bilo medicinskih knjiga na latinskom, osim enciklopedija popularnog nivoa.

S druge strane, u pravnoj školi Rim je stvorio drugi tip višeg obrazovanja - jedini koji nema svoj ekvivalent u grčkom obrazovanju. Položaj prava u rimskom životu i civilizaciji je dobro poznat. Možda čak i više nego retorika, pravo je nudilo mladim Rimljanima profitabilne karijere; vrlo prirodno, razvijalo se i odgovarajuće obrazovanje za pripremanje mladih. Kao prvo, elementaran po karakteru i u cijelosti praktičan, dobijao se nekakav okvir šegrtovanja: profesor prava (magister juris) bio je prvensteno praktičar, koji je u svoje umijeće uvodio mlade učenike koji su mu povjereni; oni su slušali njegove savjete i čuli ga kada se obraća sudu ili presuđuje. Započela u Ciceronovo vrijeme, i, nesumnjivo, pod njegovim utjecajem, ova obuka je bila paralelna sistematičnom teoretskom tumačenju. Rimsko pravo je tako unaprijeđeno u rang naučne discipline. Prve

škole su se napredno razvijale i dobijale zvanični karakter; njihovo postojanje je dokazano sa 2. stoljećem n.e. U isto vrijeme, pravno obrazovanje stječe svoja konačna sredstva sa sastavljanjem sistematskih elementarnih rasprava, kao što je Gajova *Institutiones*, priručnici procedure, komentari zakona i sistematične zbirke pravnih nauka. Ovaj kreativni period doživio je svoj vrhunac početkom 3. stoljeća n.e. Djela velikih pravnih autora ovog vremena, koja su postala klasici, profesori prva predaju uz mnoga tumačenja i objašnjavanju - vrlo slično načinu na koji su gramatičari davali literaturu.

Rim, prijestonica, ostao je veliki centar ovih naprednih studija prava. Međutim početkom 3. stoljeća u Bejrutu, na rimskom Orijentu, pojavljuje se pravna škola. Podučavalo se na latinskom; da bi stekli prednosti koje je ova škola nudila za visoku administrativnu i pravnu karijeru, mnogi mladi Grci su se u nju upisivali, usprkos jezičkoj prepri. Samo je pravna karijera mogla uvjeriti mlade Grke da uče na latinskom, jeziku kojeg su oni oduvijek držali "barbarskim".

Istodobno sa romanizacijom provincija, rimski je svijet postao prekriven mrežom škola. Osnovne škole su uvijek ostale privatne; s druge strane, mnoge škole gramatike ili retorike su dobile karakter javnih institucija koje su podpirale (kao u helenskom svijetu) ili privatne fondacije, ili općinski budžeti. U biti, uvijek je grad bio odgovoran za obrazovanje. Liberalna centralna vlast Carstva, tjeskobna da reducira na minimum svoj administrativni aparat, nije preuzimala te obaveze. Zadovoljavala se ohrabivanjem obrazovanja i potpomaganjem učiteljskih karijera fiskalnim oslobađanjem; i samo bi izuzetno neki imperator stvorio određene katedre višeg obrazovanja, i pridodnačio im regularno stipendiranje. Vespazijan (69.-79.n.e.) je stvorio dvije katedre u Rimu, jednu grčke, drugu latinske retorike. Marko Aurelije (161.-180.n.e.), slično, darovao je u Ateni katedru retorike i četiri katedre filozofije, po jednu za svaku od četiri velike sljedbe - platonizam, aristotelizam, epikurejizam i stoicizam.

Obrazovanje u kasnijem Rimskom carstvu

Dominantna činjenica je izvanredan kontinuitet metoda rimskog obrazovanja kroz tako dugi niz stoljeća. Kakvi god da su bili duboki politički, ekonomski i socijalni preobražaji, iste obrazovne institucije, iste pedagoške metode i isti nastavni planovi su opstajali, bez velikih promjena tokom 1000 godina na grčkim, i šest ili sedam stoljeća na rimskim teritorijama. U najboljem slučaju mogu se primijetiti male nijanse promjena. To je bila mjera rastuće intervencije centralne vlasti, ali prvenstveno općinama ostaje u dužnost da utvrde naknade učiteljima i da nadgledaju njihov izbor. Samo više obrazovanje zadobija izravnu pažnju: 425.n.e. Teodosije II je osnovao institut višeg obrazovanja u novoj prijestonici Konstantinopolju i obdario ga sa 31 katedrom za književnost, retoriku (grčku i latinsku), filozofiju i prvo. Druga novina je bila bujan rast birokratskog aparata, pod kojim je kasnija imperija potpomagala uspon jedne grane tehničkog obrazovanja - stenografije.

Jedina primjetna evolucija je u upotrebi grčkog i latinskog. Uvijek je samo malo Grka učilo latinski, mada su rastuća mašinerija administracije i povećanje klijentele privučene u pravne škole u Bejrutu i Konstantinopolju težili da povećaju broj i ove manjine. S druge strane, na teritoriji latinskog, kasna antika pokazuje opće povlačenje grčkog. Mada ideal ostaje neizmijenjen, i visoka kultura uvijek teži da bude bilingvistična, mnogi znaju grčki sve manje i manje. Ovo se nazadovanje ne treba tumačiti samo kao fenomen propadanja: ono ima također pozitivan aspekt, jer, u biti, znači razvoj same latinske kulture. Bogatstvo i vrijednost latinskih klasika objašnjava zašto mladi na Zapadu imaju manje vremena nego prije da ga posvete proučavanju grčki autora. Vergilije i Ciceron zamijenili su Homera i Demostena, baš kao što su u modernoj Evropi antički jezici uzmakli pred napretkom nacionalnih jezika i književnosti. Stoga se, u kasnijem Carstvu, javljaju stručnjaci u međukulturnim relacijama i prijevodi sa grčkog na latinski. U 4. i, posebno, u 5. stoljeću, medicinsko obrazovanje na latinskom postaje moguće, zahvaljujući pojavi kompletne medicinske (i veterinarske) literature, koju čine, u suštini, prijevodi grčkih priručnika. Isto se

dešava sa filozofijom: promatrajući Ciceronov poduhvat sa distance od više od pet stoljeća, Boetije (c. 480.-542) traga, uz svoje priručnike i prijevode, da omogući proučavanje ove discipline na latinskom. Mada nesreće u Italiji u 6. stoljeću, uključujući najezdu u Lombardiji, nisu dopustile da se ova nada ostvari, Boetijevo djelo je kasnije hranilo srednjovjekovnu renesansu filozofskog mišljenja.

Ništa bolje ne pokazuje ugled i zamamnost klasične kulture nego stav koji su prema njoj zauzeli kršćani. Ova nova religija je mogla organizirati originalan sistem obrazovanja, analogan onom u rabinskim školama - to jest u kojemu djeca uče kroz proučavanje Svetih spisa - ali ona to ne čini. Uobičajeno je da su kršćani zadovoljni da imaju i svoje posebno vjersko obrazovanje, koje je osiguravala crkva i porodica, i svoju klasičnu obuku, koja se dobijala u školama i dijelila sa paganima. Zato oni zadržavaju tradiciju Carstva i nakon što su postali kršćani. Sigurno je da, sa njihovog staništa, obrazovanje koje ove škole pružaju mora predstavljati mnoge opasnosti, budući da je klasična kultura vezana za svoju pagansku prošlost (početkom 3. stoljeća profesija školskog učitelja je bila među onima koje baptizam isključuje); ali korisnost klasične kulture je bila tako evidentna da su oni smatrali neophodnim da svoju djecu šalju u iste škole, u kojima nisu željeli podučavati.

Od Tertulijana do Sv. Bazila Velikog od Cezareje kršćanski učenjaci su uvijek bili svjesni opasnosti koje predstavlja proučavanje klasika, idolatrije i nemorala kojeg promiču; unatoč tome, oni su tragali za tim da pokažu kako ih kršćanin može dobro iskoristiti.

Kako je vrijeme prolazilo i rimsko društvo se općenito preobraćalo, a posebno vladajuća klasa, kršćanstvo je, savladavajući svoje rezerve, postupno asimiliralo i preuzelo klasično obrazovanje. U 4. stoljeću su kršćani zauzimali učiteljske položaje na svim nivoima, od školskih učitelja i gramatičara do najviših katedri govorništva. U svojoj raspravi *De doctrina Christiana* (426.), Sv. Augustin formulira teoriju nove kršćanske kulture; kako je bilo religija Knjige, kršćanstvo je zahtijevalo stanoviti nivo pismenosti i književnog razumijevanja; tumačenje Biblije je zahtijevalo metode gramatičara; propovijedanje novog područja djelovanja tražilo je retoriku; teologija je iskala sredstva filozofije. Sinteza kršćanstva i klasičnog obrazovanja postala je tako bliska da je, kada je "barbarska" najezda zbrisala tradicionalne škole, skupa sa mnogim drugim carskim i rimskim institucijama, crkva, trebajući novu kulturu za obrazovanje svojih svećenika, održala u životu kulturnu tradiciju koju je Rim prihvatio od grčkog svijeta.

m